

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou a Federálním cenovým úřadem

© SNTL — nakladatelství technické literatury, n. p., Spálená 51, Praha 1

Adresa redakce:
Kraťovská 8, 113 02 Praha 1, Nové Město

Telefón: 26 43 51—8
meziměstské hovory: 26 43 07

Vedoucí redaktor:
Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Издаёт Федеральное министерство финансов, в сотрудничестве с Государственным банком Чехословакии и Федеральным управлением цен

© СНТЛ — издательство технической литературы, н. п., Спалена ул. № 51, Чехословакия

Редакция: Краťовска ул. № 8, 113 02 Прага 1, ЧССР

Главный редактор:
Иван Кочарник

OBSAH

Ing. S. POTÁČ: Bankovní systém v přestavbě hospodářského mechanismu	1
Je. RASSKAZOV, k.e.n. — Ing. A. PAVELKOVÁ, CSc.: K otázce úlohy devizového kursu v socialistické ekonomice	6
Doc. ing. M. SYNEK, CSc.: Pyramidová soustava pro finanční analýzu	12

Přestavba hospodářského mechanismu

Ing. T. JEŽEK, CSc.: Obchodní banky a jejich nové funkce: předpoklady a důsledky	18
Ing. A. VAVRO, CSc. — Ing. A. NOVOTNÝ, CSc. — Dr. ing. K. HOJO, CSc.: Hospodářská sféra o princípech nového hospodářského mechanismu	28

Poznámky a zkušenosti

Dr. ing. J. NOVÁK, CSc.: K některým otázkám spořivosti a vybavování domácností předměty dlouhodobé spotřeby	42
Ing. M. GERŽA: Důchodová pozice v plánech zemědělských organizací z pohledu banky	47

Finance a úvěr v zahraničí

Prof. B. V. RAKITSKIJ, dr.e.n.: Zákonitosti a specifika fungování trhu v podmínkách socialistického hospodářství	52
Ing. M. HORČICOVÁ, CSc. — Ing. M. JEŽKOVÁ: Aktivizace finančního trhu ve vybraných socialistických zemích	55

Informace

Ing. I. KOČÁRNÍK, CSc.: 45. kongres Mezinárodního ústavu veřejných financí	67
Ing. P. ZAHRADNÍK: Aktuální problémy sociální politiky v ČSSR a PR	70

СОДЕРЖАНИЕ

С. ПОТАЧ: Банковская система в перестройке хозяйственного механизма	1
Е. РАССКАЗОВ — А. ПАВЕЛКОВА: К вопросу роли валютного курса в социалистической экономике	6
М. СЫНЕК: Пирамидная система для финансового анализа	12

Перестройка хозяйственного механизма

Т. ЕЖЕК: Коммерческие банки и их новые функции: предпосылки и последствия	18
А. ВАВРО — А. НОВОТНЫ — К. ГОЙО: Хозяйственная сфера о принципах нового хозяйственного механизма	28

Заметки и обмен опытом

Я. НОВАК: К некоторым вопросам сбережений и сооруженности домашнего хозяйства предметами длительного пользования	42
М. ГЕРЖА: Доходное положение в планах сельскохозяйственных организаций с точки зрения банка	47

Финансы и кредит за рубежом

Б. В. РАКИТСКИЙ: Закономерности и специфика функционирования рынка в условиях социалистического хозяйства	52
М. ГОРЧИЦОВА — М. ЕЖКОВА: Активизация финансового рынка в избранных социалистических странах	55

Информация	67
----------------------	----

REDAKČNÍ RADA: ing. Belo Bosák, CSc., ing. Arnošt Culík, ing. Miroslav Filip, ing. Miroslav Hrnčíř, DrSc. ing. Milan Jurčeka, CSc., ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. František Krejča, ing. Vratislav Kulhánek, ing. Hugo Kyslika, CSc., prof. ing. Vladimír Kyzlink, DrSc., ing. Kamil Mikulič, CSc., ing. Oldřich Nepraš, ing. Michal Oláh, CSc., člen korespondent Jiří Petřivalský, ing. Ivan Svitek, ing. Lubomír Šedrla, ing. Stanislav Šourek (předseda), ing. Marián Tkáč, CSc., ing. Vladimír Valach, ing. Anton Vavro, CSc., ing. Jan Velek, doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jan Vrba, ing. Jaromír Zahradník

Hospodárska sféra o princípoch nového hospodárskeho mechanizmu

Ing. Anton VAVRO, CSc. — Ing. Arnošt NOVOTNÝ, CSc. — Dr. ing. Karol HOJO, CSc.

Od vyhlásenia princíпов prestavby hospodárskeho mechanizmu uplynuli už takmer tri roky. Za ten čas princípy dostali konkrétne kontúry a postupne začali ovplyvňovať myslenie vedúcich pracovníkov hospodárskej sféry a správanie sa podnikov.

Postoje vedúcich pracovníkov hospodárskej sféry k prestavbe hospodárskeho mechanizmu nepochybne patria k významným faktorom, ktoré determinujú jej úspešnosť. Obraz o týchto názoroch, o posudzovaní skutočnej či očakávanej účinnosti jednotlivých opatrení má dôležitú úlohu spätnej väzby. Cieľ vytvoriť takýto obraz mal aj prieskum názorov vedúcich pracovníkov vybraných podnikov na očakávanú účinnosť princíпов nového hospodárskeho mechanizmu a na tie problémy, ktoré budú prestavbu sprevádzať. Takýto prieskum v máji až júli 1989 uskutočnila bratislavská pobočka Ústredného ústavu národohospodárskeho výskumu v spolupráci s Ústavom ekonomiky a riadenia priemyslu.

Prieskum sa robil po dvoch líniách: prostredníctvom rozhovorov s vedúcimi pracovníkmi vybraných podnikov a anketou. Na prieskume sa zúčastnilo 260 respondentov zo 76 podnikov rôznych odvetví v ČSR a SSR.

Prieskum priniesol rad zaujímavých poznatkov, ktoré sa stali širokou bázou vlastnej ekonomickej interpretácie. Jednou z foriem interpretácie je zovšeobecnenie názorov vedúcich pracovníkov vybraných podnikov na niektoré kľúčové problémy prestavby. Predkladané zovšeobecnenie bolo spracované so snahou čo najvernejšie reprodukovat' názory a postoje vedúcich pracovníkov podnikovej sféry.

Vplyv východiskových podmienok na ekonomickú situáciu podniku a na účinnosť princíпов nového hospodárskeho mechanizmu

Východiskové podmienky jednotlivých podnikov rôznym spôsobom ovplyvnia ich ekonomickú situáciu a následne budú pôsobiť aj na možnosť uplatňovania a účinnosť princíпов nového hospodárskeho mechanizmu. Názory na sledovanú problematiku sa svojím zameraním i hodnotením značne diferencujú. Niektoré

prístupy vychádzajú z podmienok vlastnej organizácie, iné sa opierajú o rozdielnosti v porovnaní s inými podnikmi.

V prevažnej časti organizácií sa pôsobenie východiskových podmienok na ich ekonomickú situáciu hodnotí ako negatívne. Za faktory pôsobiace v uvedenom smere sa považujú najmä:

- vysoký stupeň opotrebovanosti základných prostriedkov a ich porovnateľná nízka technická úroveň v dôsledku nedostatočnej obnovy v minulosti pri súčasnej značnej centralizácii a odvode vytváraných finančných prostriedkov vrátane odpisov,
- vysoká miera úverovej zadlženosti na investičné účely a krytie zásob,
- pretrvávajúce problémy v odberateľsko-dodávateľských vzťahoch v oblasti prevádzky i investičnej výstavby pri neprekonaní monopolných štruktúr,
- prevažne výrazný pokles rentability v dôsledku komplexnej prestavby veľkoobchodných a nákupných cien k 1. 1. 1989.

V jednotlivých podnikoch sa poukazuje na ďalšie negatívne pôsobiace faktory, najmä na:

- neujasnenosť rozvoja príslušného výrobného odboru, osobitne špeciálnych výrob so súčasou vysokou rentabilitou,
- koncepčne založenú stratovosť tej výroby podniku, ktorou sa realizujú záväzky prijaté v rámci RVHP,
- zvýšené náklady spojené so zamestnávaním cudzích štátnych príslušníkov,
- nemožnosť dosiahnuť devízové samofinancovanie pri prevahe dovozu z oblasti voľných mien a vývozu do socialistických štátov,
- neatraktívne pracovné podmienky a nízku zárokovú úroveň vedúcu k relatívne vysokej fluktuácii,
- obmedzovanie vývozu do socialistických štátov pre nevyrovnanosť medzištátnych platobných bilancií.

Za pozitívne pôsobiaci faktor sa všeobecne považuje zvýšenie samostatnosti rozhodovania podnikov. V niektorých prípadoch vplyv tohto faktora zoslabuje nízky objem výrobných prostriedkov, ktoré budú zostávať k dispozícii podnikom. Niektorí pracovníci podnikov vyslovili názor, že právomoc podnikov sa v skutočnosti nerozšírila.

Niektoré stanoviská pri hodnotení východiskových podmienok oceňujú možnosť samofinancovania bez bližšieho naznačenia spôsobu jeho chápania. V niektorých prípadoch sa poukazuje na nemožnosť formulovať zdôvodnené stanoviská v súčasnom stave nedostatočnej rozpracovanosti zásad nového hospodárskeho mechanizmu a neúplnej informovanosti, a to najmä v podnikoch, ktoré v čase anketového zisťovania pracovali vo vtedy ešte platnom organizačnom usporiadaní.

Niektorí respondenti poukazovali na to, že východiskové podmienky sú ovplyvnené pretrvávajúcim direktívnooperatívnym spôsobom riadenia centrom, jeho nekonceptnosťou a nesystémovosťou. Pritom ani rozvojové výrobné programy nie sú zabezpečované surovinami a materiálmi, čo sa v podmienkach daných jestvujúcimi odberateľsko-dodávateľskými vzťahmi nedá riešiť na báze hospodárskych zmlúv.

Z hľadiska pôsobenia východiskových podmienok na uplatňovanie princípov nového hospodárskeho mechanizmu sú relevantné poukazy na ich diferencovanosť v jednotlivých podnikoch, najmä čo sa týka stupňa opotrebovanosti základných prostriedkov a ich technickej úrovne, miery úverovej zadlženosti, úrovne sociálneho programu, výšky daňovej zaťaženia, zárokovkej úrovne, nadčasovej práce, prárnosti výroby. Je však zrejmé, že snaha centra eliminovať vplyv diferencovaných východiskových podmienok by obmedzila účinnosť zásady všeobecnej rovnakosti ekonomických nástrojov, prípadne by si vynucovala

aj naďalej používanie administratívnych nástrojov riadenia a redistribučných procesov. V niektorých prípadoch podniky jednoznačne rátajú s ďalším poskytovaním prostriedkov z centralizovaných zdrojov.

Dopady prestavby veľkoobchodných a nákupných cien na dôchodkovú situáciu podniku a na účinnosť princípov nového hospodárskeho mechanizmu

Hodnotenie dôsledkov komplexnej prestavby veľkoobchodných a nákupných cien bolo motivované u všetkých 43 respondentov jej vplyvom na dôchodkovú situáciu organizácie. Prevažná väčšina názorov (až štyri pätiny) nehodnotí výsledky KPVNC pozitívne. V troch štvrtinách prípadov došlo k výraznému zníženiu tvorby zisku s nevyhnutnými nárokmi na zvýšenie, resp. vznik dotácií zo štátneho rozpočtu a na úľavy z odvodových povinností. Iba v 4 prípadoch z celého súboru 43 podnikov cenová prestavba neovplyvnila dôchodkovú situáciu podnikov.

Za hlavné príčiny negatívneho dopadu cenovej prestavby na tvorbu zisku a dôchodkovú situáciu podniku považujú respondenti predovšetkým zvýšenie odvod z miezd, zníženie cenovej úrovne vlastnej finálnej produkcie, zvýšenie cien subdodávok a jednotne stanovenú mieru zisku 4,5 % k výrobným fondom (v podnikoch poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu sa ako ďalšie príčiny uvádzajú zníženie objemu diferenciálnych príplatkov a zvýšenie pozemkovej dane).

Niektorí respondenti sa pokúsili negatívne dopady prestavby cien na dôchodkovú situáciu podniku kvantifikovať. Podľa týchto kvantifikácií v trinástich podnikoch (z celkového rozpočtu 43) má negatívny dopad prestavby cien na tvorbu zisku predstavovať 4 353 mil. Kčs. V ostatných prípadoch respondenti uvádzali relatívne hodnoty, resp. iba slovné konštatovali zníženie tvorby zisku.

Zodpovední pracovníci podnikov (riaditelia, ekonomickí námestníci, vedúci odborov plánovania a financovania) osobitne poukazovali na skutočnosť, že zhoršením dôchodkovej situácie v dôsledku prestavby veľkoobchodných a nákupných cien sa spochybňuje reálnosť ustanovení zákona o podniku i účinnosť princípov nového hospodárskeho mechanizmu. V tejto súvislosti argumentovali predovšetkým tým, že nové veľkoobchodné ceny, resp. jednotná miera zisku nemotivuje k aplikáciám inovácií, neumožňuje uplatňovať vedeckotechnický rozvoj a nevytvára reálne predpoklady pre tvorbu dynamických výrobných i odbytových perspektív. Podniky nemajú vytvorené zdroje, ktoré by im umožňovali kompenzovať zdraženie základných materiálov modernizáciou technického vybavenia a technológie, najmä v podmienkach nedostatku devízových i investičných prostriedkov.

V rade prípadov respondenti mali výhrady voči úrovni nových veľkoobchodných cien v porovnaní s cenovou úrovňou na svetových trhoch (nielen rozdiel v úrovni, ale opačný smer vývoja — napr. u niklu). Na druhej strane sa požadovali osobitné cenové režimy založené nie na svetových hodnotových parametroch, ale na podnikových, resp. odvetvových podmienkach, napr. pri výrobe valivých ložísk.

Za najzávažnejší nedostatok zmien cien uskutočnených pri cenovej prestavbe možno podľa vyjadrení respondentov považovať nezabezpečenie potrieb reprodukcie a nevyhnutnosť bilancovania finančných plánov podnikov so štátnym rozpočtom prostredníctvom ďalších dotácií, resp. úľav z odvodov.

Vo výnimočných prípadoch, napriek negatívnym dopadom na tvorbu zisku, niektorí respondenti (napr. Slovnaft, Skloplast) predpokladali, že ich podnik bude schopný samofinancovať sa aj pri novo utvorenej úrovni cien.

Ani jeden z respondentov neuviedol, že prestavbou cien sa zrealnili cenové relácie vnútri ekonomiky a v porovnaní s reláciami na svetových trhoch. Prestavbu veľkoobchodných a nákupných cien takmer všetci respondenti označili za opatrenie, ktoré nie je adekvátne cieľom prestavby hospodárskeho mechanizmu.

Názory na úlohu a obsah záväzných výstupov štátneho plánu (normatívy, štátne objednávky, limity, menovité úlohy)

V čase prieskumu nebola problematika tvorby, obsahu a záväzných výstupov štátneho plánu v novom hospodárskom mechanizme dostatočne rozpracovaná. Názory a stanoviská sa preto opierali len o dostupné informácie a predchádzajúce skúsenosti a poznatky.

Negatívne sa vo všeobecnosti hodnotil značný rozsah záväzných výstupov štátneho plánu, ktorý zužuje priestor na presadzovanie vlastných zámerov podnikov. Aj v podniku, v ktorom zapojením sa do komplexného experimentu oवरujúceho zvýšenie samostatnosti a zodpovednosti za efektívny rozvoj sa znížil ich počet, zostalo naďalej 75 záväzných úloh, normatívov a limitov, pričom niektoré úlohy sa ďalej členia na viacero podúloh. Rozsah záväzných bilancií vstupov a výstupov v niektorých podnikoch takmer plne kryje materiálové vstupy a výstupy, pričom však ich konkretizáciu ponecháva na nerovnovážne odberateľsko-dodávateľské vzťahy. Za záväzné sa určujú i ukazovatele okrajového významu bez praktického dosahu, ktoré v podmienkach rozšírenej kompetencie prislúcha riešiť samotnému podniku.

Taktiež sa vyskytujú výhrady voči spôsobu určovania záväzných úloh. Pri administratívnom spôsobe, bez prihliadania na konkrétne podmienky podniku, určenie záväzných úloh vyvoláva neracionálny postup, ako je napr. neefektívny vývoz s cieľom splniť hodnotovo určený objem vývozu, resp. plnenie exportných úloh na úkor dodávok pre nedostatkový vnútorný trh.

Rozsah záväzných výstupov štátneho plánu ďalej rozširujú uznesenia a príkazy hospodárskych a politických orgánov, ktorými sa požaduje plniť, ba i prekračovať aj orientačné a informatívne ukazovatele plánu.

Respondenti preto pokladajú za nevyhnutný predpoklad realnosti ich ekonomickej samostatnosti a samofinancovania možnosť tvoriť vlastný variant podnikovej plánu (pri dodržaní záväzných výstupov štátneho plánu, rozsah ktorých by sa mal podstatne obmedziť len na tie, ktoré zabezpečujú významné národohospodárske potreby). Administratívny spôsob určovania záväzných výstupov sa požaduje nahradiť formou dialógu medzi centrom a podnikmi.

Regulačná funkcia normatívov sa vcelku uznáva. Odporúča sa však zodpovedne zvažovať, aké normatívy a akým spôsobom sa majú určovať. Spochybňuje sa možnosť či účelnosť určovať jednotné normatívy efektívnosti podnikom s nerovnakými východiskovými podmienkami a s diferencovanou potrebou zdrojov na obnovu základných prostriedkov a rozvoj. Dôrazne sa požaduje zabezpečiť dlhodobejšiu – aspoň 5-ročnú – nemennosť normatívov, čo sa považuje za nutné pre koncepčné riadenie podniku a zachovanie regulačnej úlohy normatívov. Kritizuje sa konštrukcia devízového normatívu len vo vzťahu k nesocialistickým štátom v podmienkach, keď podnik získava materiálové vstupy z oblasti voľných mien a exportuje aj do socialistických štátov. Tu respondenti vyslovili požiadavku, aby pre určenie normatívu bol relevantný celkový objem exportu do oboch oblastí.

V rade stanovísk k problematike normatívov, limitov a pod. sa poukazovalo na zložitosť systému mzdovej regulácie, ktorá o. i. vyvoláva značné problémy pri jej rozpracovaní na vnútropodnikové útvary.

Všeobecne sa požaduje výrazné obmedzenie rozsahu určovaných limitov spotreby vstupov. Racionalizácia spotreby by sa mala podľa názoru respondentov riešiť ekonomicky (cenami). Určenie limitov by malo vychádzať z národohospodárskych aspektov a malo by byť v súlade s koncepcijnými a systémovými opatreniami. Vedúci pracovníci podnikov očakávajú ďalšie obmedzenie rozsahu týchto limitov v závislosti na postupnej obnove ekonomickej rovnováhy.

V odpovediach sa ďalej posudzovala otázka premietania záväzných výstupov štátneho plánu do systému vnútropodnikového plánovania. Tu sa vo všeobecnosti zastával názor, že rozsah záväzných výstupov štátneho plánu by sa v procese vnútropodnikového plánovania zásadne nemal rozširovať (s výnimkou takých ukazovateľov, ktoré zabezpečujú vnútropodnikové technologické väzby). Vedúci vnútropodnikových útvarov by mali disponovať všetkými nástrojmi potrebnými na vykonávanie svojej podnikateľskej funkcie.

Zhodne sa opätovne poukazyvalo na to, že nový systém menovitých úloh, štátnych objednávok, normatívov a limitov sa ešte nerealizoval v takom rozsahu, aby bolo možné zaujať stanovisko k ich účinnosti. Nedoriešili sa najmä vecné a metodické aspekty štátnych objednávok (ich funkcia, finančné vzťahy, priority a pod.).

Podmienky pre samofinancovanie (možnosti rozvoja podniku z vlastných zdrojov). Priestor pre podnikavosť v novom hospodárskom mechanizme

Odpovede na túto otázku boli poznamenané predovšetkým nerovnakým chápaním pojmu samofinancovanie. Schopnosť samofinancovať sa v niektorých podnikoch chápali ako schopnosť zabezpečovať svoj vlastný rozvoj zo zisku a z odpisov, v iných podmienovali samofinancovanie okrem týchto zdrojov aj bankovými úvermi. V skúmanom súbore však boli podniky, ktoré svoju schopnosť samofinancovať sa robili závislou od získania dotácií zo štátneho rozpočtu, resp. od zliav na odvodoch do štátneho rozpočtu. Možno povedať, že nie zriedkavo sa samofinancovanie stotožňovalo s dostatočným objemom disponibilných finančných prostriedkov, a to bez ohľadu na ich zdroj.

V skúmanom súbore podnikov až na výnimky prevládal názor, že v prvých rokoch 9. päťročnice, resp. aj v celej 9. päťročnici podniky nebudú schopné sa samofinancovať, teda nebudú schopné financovať svoje prevádzkové a investičné potreby z vlastných tržieb. Argumenty, ktorými podniky odôvodňujú toto tvrdenie, možno rozdeliť v podstate do troch skupín.

Prvá skupina argumentov, ktoré používajú v podstate všetky do prieskumu zahrnuté podniky, sa týka nepriaznivých východiskových podmienok. Tieto východiskové podmienky budú ovplyvňovať možnosti rozvoja podnikov v relatívne dlhom období. Aj keď pracovníci podnikov oceňujú, že princípy hospodárskeho mechanizmu sú konštruované tak, aby utvárali rovnaké podmienky pre všetkých, bude táto výhoda paralyzovaná zlými (a v rade prípadov aj diferencovanými) východiskovými podmienkami. Ide pritom o nevýhodné východiskové podmienky vo vecnej oblasti, t. j. v stave výrobných fondov, ich technickej úrovne, determinovanosti výrobného programu a pod. V tejto skupine argumentov sa často objavujú obavy z vysokých nákladov, ktoré si v budúcom období, v podmienkach samostatnosti a samofinancovania, budú vyžadovať náklady na ochranu životného prostredia. V minulosti sa vynakladanie prostriedkov na tieto účely pre rad príčin minimalizovalo, teraz tieto z minulosti pochádzajúce dlhy bude treba splácať v podmienkach samofinancovania a ekonomickej samostatnosti.

Druhá skupina argumentov, ktoré podniky uvádzali ako určujúce pre svoju schopnosť samofinancovať sa, má systémový charakter; dotýka sa teda princípov nového hospodárskeho mechanizmu. Vo vyjadreniach pracovníkov podnikov prevažovali názory, podľa ktorých rentabilita obsiahnutá v cenách pri stanovených (v čase prieskumu skôr predpokladaných) odvodových povinnostiach nemôže postačovať na takú tvorbu zdrojov, ktorá by umožňovala potrebný rozvoj výrobnéj technickej základne ich podnikov. Vo všeobecnosti možno povedať, že pri posudzovaní rozvojových perspektív vlastného podniku v posudzovanom súbore organizácií prevláda skôr pesimizmus.

Tento pesimizmus má svoje korene v oblasti, do ktorej patria ďalšie argumenty, ktoré majú spoločný menovateľ vo vecných problémoch ekonomiky. V rade podnikov si uvedomujú neodvratnú nevyhnutnosť zásadne zmeniť vyrábaný sortiment, podstatným spôsobom zvýšiť technickú a ekonomickú úroveň výroby a výrobkov. Potrebné technologické a výrobkové inovácie nie sú a nebudú pritom primárne limitované nedostatkom finančných zdrojov, ale dostupnosťou vecných faktorov výroby na zodpovedajúcej technickej a ekonomickej úrovni. V mnohých podnikoch ide pritom o pretrvávajúci problém nedostupnosti potrebných technologických zariadení na domácom trhu a na trhu členských štátov RVHP. Zodpovedajúce zariadenia možno obstaráť iba v nesocialistických štátoch. Tento problém dolieha a bude doliehať negatívne na všetky podniky, najťažšie však na tie, pre ktoré zmena vyrábaného sortimentu je akútna.

Za osobitnú zmienku stojí všeobecne pozitívne hodnotenie prechodu na dvojstupňový systém riadenia, teda zrušenie stredných článkov, a najmä vylúčenie redistribúcie na tomto stupni riadenia. Na druhej strane treba uviesť názory, podľa ktorých princíp samofinancovania je možné uplatňovať vďaka nevyhnutnej redistribúcii medzi závodmi, a to vďaka tomu, že VHJ ako celok sa premenila na štátny podnik a podniky sa stali závodmi. Likvidácia redistribučných procesov na strednom článku riadenia sa však v rozhodujúcej miere hodnotí ako pozitívum.

Vo vyjadreniach pracovníkov podnikov, popri uvedomovaní si nadchádzajúcej kvalitatívnej zmeny podmienok hospodárenia a očakávaných ťažkostí, zaznievalo presvedčenie, že zo systémových opatrení sa bude poskytovať rad výnimiek (najmä v odvodoch do štátneho rozpočtu) a že široko využívaným nástrojom na riešenie problémov jednotlivých podnikov aj naďalej budú dotácie. Na druhej strane jednotný, a to negatívny, je názor na redistribúciu odpisov. Podniky s nižšou mierou odpísanosti základných prostriedkov označujú redistribúciu odpisov za nástroj, ktorý im zoberie šance udržať si dosiahnutú technickú úroveň a ďalej ju zlepšovať. Redistribúcia takto môže zabrzdiť rozvoj formujúceho sa progresívneho odboru činnosti.

V celom súbore podnikov zahrnutých do prieskumu sa v podstate pozitívne oceňujú tie systémové predpoklady, ktoré nový hospodársky mechanizmus bude utvárať pre podnikavosť. Ale aj tu sa možno stretnúť s názorom – a ten prevláda –, že priestor pre podnikavosť budú limitovať predovšetkým vecné faktory. Patrí k nim predovšetkým determinovanosť vyrábaného sortimentu (najmä determinovanosť technologická) utváraná v predchádzajúcom období. Táto determinovanosť utvára minimálny priestor pre diverzifikáciu vyrábaného sortimentu. Priestor pre podnikavosť obmedzujú, prirodzene, aj tie činitele, ktoré sťažujú dôsledné uplatnenie princípu samofinancovania.

Na druhej strane prieskum naznačil, že princípy nového hospodárskeho mechanizmu podnecujú hľadanie nových prístupov k riešeniu problémov, vedú k snahe využívať rozmanité, v minulosti neznáme postupy. Patrí k nim napr. snaha o diverzifikáciu produkcie (a to až formou vstupu do iného odvetvia činnosti), úsilie zvýšiť mieru finalizácie vlastnej produkcie, využívať kombinátne

prvky v organizácii výrobného procesu. Prínos sa všeobecne očakáva od širších možností spolupráce s partnermi v zahraničí. Pozitívne sú aj skúsenosti z organizácie vlastnej obchodnej siete; tu možno predpokladať, že výrobcovia spotrebného tovaru budú túto možnosť širšie využívať. V podnikoch zahrnutých do prieskumu sa však v podstate zistilo, že ich schopnosť prispôbovať sa požiadavkám trhu a rôznym spôsobom podnikat' je objektívne nižšia ako napr. vo výrobných družstvách. Niektorí výrobcovia spotrebného tovaru už teraz majú obavu z konkurencie týchto menších, ale pružnejšie reagujúcich výrobcov. Ukazuje sa, že konkurencia (či súťaživosť) sa zatiaľ bude rozvíjať skôr medzi štátnymi a družstevnými podnikmi (tam, kde pre to sú objektívne predpoklady) než v rámci štátneho sektoru.

Predstavy o ďalšom vývoji v oblasti tvorby cien (právo podniku, miera zasahovania centra, predpoklady pre tvorbu zmluvných cien)

Predstavy respondentov o možnostiach ďalšieho vývoja v oblasti riadenia a tvorby cien boli značne rozdielne. Z celkového počtu takmer polovica považovala za nevyhnutné uplatňovať naďalej centrálny spôsob tvorby cien (aj keď pokladá za nevyhnutné zjednodušiť a skrátiť administratívny proces schvaľovania cenových návrhov). O niečo menšia časť respondentov (približne dve pätiny) doterajší centralistický model tvorby cien odmieta a nastoľuje požiadavku tvorby cien dohodou dodávateľa s odberateľom, príp. širších možností pre uplatnenie prirážok a zrážok k cenám podľa konkrétnych podmienok dodávok. Relatívne menšia časť respondentov vychádza z predpokladu, že centrálna usmerňovaná cenová politika, centrálna spracované metodické odporúčania a centrálna regulácia cenových úrovní pri uplatňovaní zmluvných cien pri konkrétnych výrobkoch a prísna cenová kontrola je v prvom období pôsobenia princípov nového hospodárskeho mechanizmu nevyhnutná. Treba však poznamenať, že aj respondenti jednoznačne požadujúci opačné riešenie, t. j. decentralizáciu tvorby cien, nástojili na opatreniach zabráňujúcich využívaniu (resp. zneužívaniu) postavenia monopolných dodávateľov.

Doterajší obmedzený rozsah zmluvných cien je, podľa viacerých vyjadrení, dôsledkom toho, že chýbajú metodické smernice, a to aj v takých prípadoch, v ktorých tvorbu cien dohodou predpokladá a umožňuje výnos ústredných cenových orgánov V-6/88.

Koncepcia ďalšieho vývoja riadenia a tvorby cien obsiahnutá v uznesení vlády ČSSR č. 86/1989 „Postup a pravidlá plynulej aktualizácie veľkoobchodných a nákupných cien“ nebola vo výpovediach podnikových pracovníkov prijatá jednoznačne pozitívne. Podľa tohto uznesenia prostriedkom plynulej aktualizácie cien by mal byť kombinovaný systém riadenia cien vytvárajúci racionálne vecné, systémové i organizačné predpoklady pre objektivizáciu cenových úrovní i relácií.

Federálny cenový úrad spolu s republikovými cenovými orgánmi a s odvetvovými ústrednými orgánmi by mali riadiť a usmerňovať vývoj cenovej úrovne v súlade so zámermi plánu vývoja cien. Tieto orgány by mali riadiť tvorbu a zmeny cien, usmerňovať cenotvornú činnosť podnikov a vykonávať kontrolu cien. Štátne podniky by mali oprávnenie určovať, a to na základe všeobecne platných pravidiel, ceny nových výrobkov a vykonávať zmeny cien. Vo vymedzenom rozsahu budú môcť uplatňovať zmluvné ceny. Predovšetkým tieto ustanovenia vládneho uznesenia respondenti hodnotili negatívne, s poukazom na to, že podstatne obmedzujú právomoc a samostatnosť rozhodovania štátneho

podniku v oblasti tvorby cien výrobkov a služieb, a to aj z hľadiska dlhšej perspektívy procesu plynulej aktualizácie cien.

S výnimkou jednej odpovede, preferujúcej pravidelné cenové prestavby uskutočňované vždy začiatkom päťročnice, ostatní respondenti považujú plynulú aktualizáciu cien za dostatočný a súčasným ekonomickým podmienkam zodpovedajúci prostriedok aktualizácie a objektivizácie cenových úrovní a relácií. Proces aktualizácie sa však musí v porovnaní s terajšou praxou urýchliť, najmä sa musí adaptovať na vývoj realizačných podmienok na svetových trhoch, ale tiež s prihliadnutím na potreby a požiadavky regulácie trhového mechanizmu vnútri ekonomiky.

Za dôležitú podmienku pre zvyšovanie kompetencií podnikov v oblasti tvorby a zmien cien respondenti považujú zabezpečenie zodpovedajúcej úrovne informácií, podstatnú redukciiu predpisových úprav a zvýšenie profesionálnej úrovne cenových pracovníkov. Podľa názorov respondentov by tieto úlohy mali plniť ústredné cenové orgány s tým, že ich zabezpečenie je rovnako významné ako tvorba koncepcie riadenia a tvorby cien a ako cenová kontrola.

Prevažná väčšina názorov respondentov považuje schematický model tvorby cien (záväzný spôsob tvorby cien + prirážky a zrážky vychádzajúce z konkrétnych platobných a dodacích podmienok) za dostačujúci pre prechodné obdobie, predovšetkým z hľadiska udržania cenovej úrovne vstupov. Na zabezpečenie dodávok výrobkov v nižších cenových polohách respondenti odporúčajú formu záväzných limitov, ktoré predstavujú percentuálny pomer z celkového objemu výroby a dodávok na vnútorný trh vo veľkoobchodných cenách. V tejto oblasti predpokladajú uplatnenie zmluvných cien až v 10. päťročnici. Za osobitne významný predpoklad postupného uvoľňovania cenovej tvorby zodpovední pracovníci podnikov všeobecne považujú zblíženie vnútorných cenových relácií s aktuálnymi reláciami cien na svetových trhoch.

Charakter organizačných zmien vyvolaných prestavbou hospodárskeho mechanizmu, názory na prípadné ďalšie očakávané (resp. potrebné) organizačné zmeny

Stanoviská sa zaoberajú vecným charakterom, prípadne spôsobom realizácie už uskutočnených alebo v čase zisťovania pripravovaných zmien v organizácii výrobnotechnickej základne v súvislosti s jej prebudovaním na báze štátnych podnikov pri súčasnej likvidácii generálnych riaditeľstiev výrobných hospodárskych jednotiek. V menšom počte prípadov sa poukazuje na zmeny organizačnej štruktúry vo vnútri podniku, pre ktorú od roka 1988 neplatia záväzné typové organizačné štruktúry. V niektorých prípadoch sa objavujú formulácie týkajúce sa budúceho organizačného vývoja. Možno vypozerovať určité rozdielnosti v stanoviskách pracovníkov riaditeľstiev štátnych podnikov a pracovníkov vnútorných organizačných jednotiek týchto podnikov.

Kriticky sa hodnotí postup utvárania štátnych podnikov. K organizačným zmenám sa podľa názorov vedúcich pracovníkov podnikov malo pristupovať až po vyjasnení všetkých zásad prestavby hospodárskeho mechanizmu. Niektoré z týchto zásad neboli známe ani v čase prieskumu. Okrem toho — podľa názorov respondentov — niektoré zo stanovených princípov sa uplatňovali nejednotne. Týka sa to najmä finančných predpisov s príslušnými väzbami. Organizačné zmeny nemali — podľa názorov vedúcich pracovníkov podnikov — prebiehať kampaňovite.

Zrušenie generálnych riaditeľstiev výrobných hospodárskych jednotiek ako stredných článkov riadenia sa považuje za pozitívny prvok. Štruktúru vytváraných štátnych podnikov spravidla pozitívnejšie hodnotia pracovníci ich riaditeľstiev ako pracovníci vnútorných štruktúrnych jednotiek, ktoré boli predtým národnými podnikmi. Títo pracovníci uvádzajú, že vznikom štátneho podniku nedošlo k reálnym organizačným zmenám.

Do štruktúry štátnych podnikov, ktoré vznikli z národných podnikov, boli zaradené nové útvary pre činnosti, ktoré boli predtým vykonávané centralizovaným spôsobom na úrovni generálnych riaditeľstiev alebo účelovými organizáciami (koncepce rozvoja, zahraničnoobchodná činnosť, vzdelávanie, príprava učňovského dorastu a pod.). Pozoruhodnou v tejto súvislosti je aj požiadavka pozmeniť štruktúru činností z vykonávacích na tvorivé, podnikateľské, čo možno chápať prepojene s konštatovaním, že dosiaľ nepozoroval zmeny v kvalite práce a riadenia a z hľadiska podniku je indiferentné, či podáva hlásenia generálnemu riaditeľstvu alebo centrálnemu orgánu. Prínosy organizačných zmien sa môžu ukázať, až keď sa podstatne zjednoduší informačný systém (a to pri plnom využívaní výpočtovej techniky).

Len v tejto súvislosti možno akceptovať názory vedúcich pracovníkov podnikov, podľa ktorých vyššie stupne riadenia nie sú pripravené na riadenie väčšieho počtu organizácií ako dosiaľ. Tento názor implicitne vplýva na predstavy o zachovaní doterajšieho spôsobu riadenia centrálnymi orgánmi. Ako príklad sa uvádza zasahovanie centrálnego orgánu aj do tvorby vnútropodnikových štruktúr.

Vyskytuje sa tiež požiadavka na vyjasnenie vzťahov podniku k zahraničnému obchodu s cieľom racionalizovať exportnú činnosť a prehodnotiť rozsah a účinnosť pridružených inštitúcií a organizácií pri centrálnych orgánoch, osobitne výskumných ústavov (najmä z hľadiska ich možného prechodu na samofinancovanie).

Z vyjadrení vedúcich pracovníkov podnikov vyplýva, že v súvislosti s postupným prechodom na hospodárenie podľa nových princípov sa venuje väčšia pozornosť vnútropodnikovému riadeniu a vnútropodnikovému chozrasčotu. V tejto súvislosti sa menilo vymedzenie právomoci a zodpovednosti vnútropodnikových organizačných jednotiek a racionalizovalo sa riadenie s cieľom znížiť počet administratívnych pracovníkov.

Sporadicky sa vyskytuje názor, že súčasné organizačné usporiadanie nevyhovuje základným úlohám podniku. Očakávané, resp. žiadúce zmeny vyúsťujú do požiadavky dokončiť proces rozčlenenia výrobnej hospodárskej jednotky na štátne podniky a zjednodušiť organizačný systém. Poukazuje sa tiež na potrebu organizovať zmluvné združenia pre spoločné činnosti vykonávané predtým generálnym riaditeľstvom. Vedúci pracovníci podnikov zastávajú názor, podľa ktorého by sa organizačné zmeny nemali nariaďovať administratívne, ale mali by prebiehať ako prirodzený proces výberu z iniciatívy výrobcov na základe ekonomickej výhodnosti určitého organizačného usporiadania, ktoré zodpovedá konkrétnym podmienkam podnikov.

Zmeny vo vnútropodnikovom riadení, charakteristika vnútropodnikového riadenia

Poznatky z prieskumu ukázali, že princípy nového hospodárskeho mechanizmu a nimi podnietené zmeny organizačných štruktúr sa stali podnetom aj pre hľadanie ciest k zdokonaleniu vnútropodnikového riadenia. Iba výnimočne vedúci pracovníci podnikov pokladali jestvujúci systém vnútropodnikového ria-

denia za vyhovujúci, v plnej miere zodpovedajúci aj potrebám a požiadavkám nového hospodárskeho mechanizmu. V rozhodujúcej väčšine prípadov z vyjadrení respondentov vyplynulo, že prehlbovaniu vnútropodnikového riadenia sa venuje veľká pozornosť. Pritom pripravované (alebo už aj realizované) zmeny v tejto oblasti majú často zásadný, koncepčný charakter, zahŕňajú nové usporiadanie informačného systému o hospodárení jednotlivých vnútropodnikových útvarov s cieľom podstatne zvýšiť zainteresovanosť kolektívov a jednotlivcov. V podstate všeobecne uvádzaným motívom pre zdokonalenie vnútropodnikového riadenia a vnútropodnikového chozrasčotu je snaha vytvoriť predpoklady pre vytváranie pocitu hospodára u všetkých pracujúcich podniku. Je pritom pozoruhodné, že v jednom prípade si zdokonaľovanie vnútropodnikového chozrasčotu vyžiadať udeliť výnimku z jestvujúcich predpisov o oceňovaní vstupov.

Podľa názoru respondentov intenzita zmien vo vnútropodnikovom riadení a aj ich prínos by boli väčšie, keby boli včasnšie známe ekonomické pravidlá, podľa ktorých budú podniky hospodáriť v budúcom období. Tento argument neuvádzali vedúci pracovníci tých podnikov, ktoré uplatňovali komplexný experiment; v týchto podnikoch sa vnútropodnikovému riadeniu venuje nesporne väčšia pozornosť ako v iných.

Všeobecne pozitívne sa hodnotí voľnosť, ktorú podľa princípov nového hospodárskeho mechanizmu podniky majú pri výbere metód vnútropodnikového riadenia, foriem realizácie vnútropodnikového chozrasčotu a pri rozhodovaní o vnútornom organizačnom usporiadaní. V týchto oblastiach sa už začína prejavovať pomerne veľká variabilita foriem. Priestor pre túto variabilitu, ktorá umožňuje voľbu variantu najviac zodpovedajúceho potrebám podniku, podnietil tvorivý prístup k riešeniu tohto problému. Popri inom sa to prejavilo aj na záujme o spoluúčasť rezortných výskumných pracovísk pri optimalizácii foriem a metód vnútropodnikového riadenia.

Pre proces zdokonaľovania vnútropodnikového riadenia je charakteristická decentralizácia riadiacich činností v podniku. Postup, formy a metódy tejto decentralizácie v rade prípadov sú predmetom rokovania rád pracovných kolektívov.

Súhrnne možno konštatovať, že významu vnútropodnikového riadenia, najmä rozpracovaniu vnútropodnikového chozrasčotu s cieľom presne vymedziť prínosy jednotlivých štruktúrnych celkov (vrátane tých najnižších) a premietnuť tieto prínosy do systému odmeňovania, sa v podnikoch zahrnutých do prieskumu venuje veľká pozornosť. Túto pozornosť možno v rozhodujúcej miere považovať za pozitívny dôsledok princípov nového hospodárskeho mechanizmu.

Priestor pre motivačné pôsobenie na jednotlivcov a kolektívy; prínos princípov nového hospodárskeho mechanizmu v tejto oblasti

Respondenti v odpovediach na túto otázku uvádzali, že princípy súčasného systému odmeňovania vychádzajú zo zásad prijatých už na začiatku sedemdesiatych rokov. Ich aktualizácia prostredníctvom programu zvyšovania ekonomickej účinnosti mzdových sústav nespĺnila očakávania. Predovšetkým hlavný cieľ programu — dôsledná zárobková diferenciácia pracovníkov a kolektívov podľa výkonnosti a prínosu pre hospodárske výsledky podnikov — sa splnil iba čiastočne. Ďalšie rozpracovanie spôsobov motivácie a metodické zmeny v odmeňovaní viedli k vzniku súbežnej existencie viacerých spôsobov usmerňovania mzdového vývoja v jednotlivých podnikoch.

Názory vedúcich pracovníkov podnikov na účinnosť motivačného systému sa rozchádzajú v závislosti od termínu vyhlásenia podniku za štátny podnik, prí-

padne vstupu do experimentu, ale tiež podľa toho, aký spôsob usmernenia mzdových prostriedkov sa v podniku uplatňoval.

V podnikoch zahrnutých do prieskumu sa uplatňovali tieto základné formy mzdovej regulácie:

- dvojzložkové usmernenie mzdových prostriedkov s väzbou pobádacej zložky na rentabilitu výrobných fondov,
- dôchodkový typ, pri ktorom je vývoj mzdových a ostatných osobných výdajov regulovaný sankčným odvodom pri prekročení stanoveného nárastového limitu,
- tarifná mzdová sústava s vyšším podielom fondu odmien na výsledkoch hospodárenia organizácie,
- prírastkový normatív mzdových prostriedkov vo vzťahu k normatívu čistej produkcie.

V tejto situácii bolo možné predpokladať rozptýl názorov respondentov na účinnosť motivačného pôsobenia uplatňovaného systému odmeňovania.

Vo vyjadreniach vedúcich pracovníkov podnikov k problematike účinnosti motivačného systému sú v podstate v rovnakej miere zastúpené pozitívne a negatívne hodnotenia.

Pri pozitívnych hodnoteniach vedúcich pracovníkov sa akcentovali najmä:

- prechod od doterajších systémov mzdovej regulácie založených na rôznych ukazovateľoch hospodárskeho plánu, príp. na upravených vlastných výkonoch, k tarifnej a prírastkovej regulácii,
- tvorba dlhodobých normatívov umožňujúcich koncepčné rozhodovanie,
- tendencia k zjednodušovaniu systému a zvyšovaniu jeho funkčnosti prostredníctvom väzby na vzťah a vývoj dôchodkovej situácie podniku.

K najčastejším výhradám voči jednotlivým alternatívnym systémom mzdovej regulácie patrilo najmä:

- zvýšenie administratívnej náročnosti,
- abstrahovanie od rozdielnosti výrobných podmienok,
- komplikovanosť mzdových foriem a problematická kontrolovateľnosť motivačného pôsobenia,
- malý priestor pre diferenciaciu v odmeňovaní,
- nedostatočné možnosti tvorby zdrojov fondu odmien,
- nedostatočná motivácia úspor pracovníkov (znižovania pracovnej náročnosti).

Pri celkovom hodnotení názorov možno konštatovať, že v tých organizáciách, kde pravidlá mzdovej regulácie boli rozpracované na podmienky vnútropodnikového riadenia, kde sa zmenil spôsob hmotnej zainteresovanosti riadiacich, technicko-hospodárskych pracovníkov a robotníkov a kde sa dosiahla užšia väzba medzi konečným hospodárskym výsledkom a odmenou pracovníkov, prevažovali pozitívne hodnotenia súčasného motivačného systému. Pritom treba vziať do úvahy skutočnosť, že krátky čas uplatňovania nových princípov obsiahnutých v komplexnom experimente neumožnil ich spoľahlivé overenie. To platí predovšetkým o základnom princípe, t. j. o princípe dlhodobejšej stability jednotlivých normatívov.

Problémy a perspektívy efektívneho zapojenia podniku do vonkajších ekonomických vzťahov. Účinnosť impulzov pre aktivitu podniku vo vonkajších ekonomických vzťahoch (záujem o tvorbu devízových prostriedkov, možnosti devízového samofinancovania, možnosti devízového trhu)

Reálny alebo potenciálny efekt podniku získavaný z vonkajších ekonomických vzťahov jednoznačne polarizoval odpovede respondentov. Iba štvrtina re-

spondentov preukázala zodpovedajúcu znalosť aktuálnych predpisových úprav a z nich vyplývajúcich možností pre zahraničnú výmenu. Z prevažnej časti odpovedí vyplýva – priamo i nepriamo – menšia informovanosť i nedostatok skúseností. V menšej miere sa uvádzajú tzv. objektívne dôvody pre nízku aktivitu a iniciatívu podnikov v tejto oblasti.

Uvedený stav informovanosti podnikových pracovníkov do určitej miery potvrdzuje aj prehľad foriem zapojenia sa do zahraničnej výmeny tovarov, služieb a informácií. Z relevantných výpovedí viac ako 85 % podnikov uskutočňuje zahraničnoobchodné vzťahy prostredníctvom PZO bez zmien oproti podmienkam pred prestavbou hospodárskeho mechanizmu. Iba 4 podniky požiadali o výkon zahraničnoobchodnej činnosti a boli ňou poverené a dva podniky zatiaľ nedostali pozitívnu odpoveď na svoju žiadosť. Priame vzťahy s organizáciami v socialistických štátoch realizujú tri podniky, ďalšie tri podniky začali rokovania a štyri podniky uvažujú o možných partneroch a predmetoch činnosti. S podnikmi v nesocialistických štátoch z uvedeného súboru podnikov neuzatvoril zmluvu o priamych vzťahoch ani jeden. Dva podniky začali rokovanie so zahraničnými partnermi a tri podniky predpokladajú nadviazať kontakty v r. 1990. Kooperatívne vzťahy uskutočňujú štyri podniky, z toho jeden s partnerom z nesocialistickej oblasti a ďalšie štyri podniky chcú uzatvoriť kooperačné dohody v presnejšie nevymedzenom najbližšom období.

Medzi príčinami, ktoré spôsobujú nízku úroveň zapojenia podnikov do zahraničnoobchodných činností, figuruje na prvom mieste nedostatočná kapacita výrobcu vo väzbe na záväzné objemy vopred odbytovo určenej produkcie (dodávky na vnútorný trh, resp. na základe dlhodobých kontraktov do socialistických štátov). V poradí druhý, podľa frekvencie odpovedí, je faktor efektívnosti, osobitne z hľadiska devízového samofinancovania. Iba v jednej odpovedi respondent uviedol, že podnik je schopný devízového samofinancovania bez nárokov na redistribúciu z centrálnych devízových zdrojov. Približne tretina respondentov nevedela jednoznačne pozíciu podniku definovať pre neznalosť podmienok v predpisovom teritoriálnom, materiálnom a najmä finančnom usmerňovaní a vysporiadaní vzťahov v r. 1990. Rovnako tretina respondentov podmieňovala výkon zahraničnoobchodnej činnosti dotáciami zo štátneho rozpočtu. Za hlavné príčiny tohto stavu sa pritom uvádzali neobjektívizované ceny (ich úroveň, relácie i väzby medzi jednotlivými okruhmi – napr. kúpnyimi cenami a veľkoobchodnými cenami), devízový kurz a najmä jeho duálne hodnoty a výška, úroveň i miesto pôsobenia FENZO.

V odpovediach na otázku proexportnej motivácie všetky relevantné odpovede uprednostňujú majetkový účet pred nárokovým napriek tomu, že použitie prostriedkov je podmienené reálnym inkasom, a nie plánovaným zámerom v dovoze. V pozitívnom hodnotení prevažuje argument voľnejšej dispozície s nadobudnutými devízovými prostriedkami.

Vo viacerých odpovediach sa spochybňoval prenos platobných rizík na podniky a uvádzala sa požiadavka garancie doterajších podmienok vývozu (osobitne do socialistických a rozvojových štátov) prostredníctvom vyrovnávania rozdielov KC – VC zo štátneho rozpočtu.

Ako úplne výnimočný názor možno uviesť odmietanie devízového normatívu s poukazom na to, že vychádza z absolútnych úloh vo vývoze a dovoze a núti podniky realizovať aj neefektívny vývoz. Vedúci pracovníci radu podnikov vyslovili námietky proti konkrétnej výške devízového normatívu.

K otázke konštituovania devízového trhu sa prevažná väčšina respondentov vyjadrila neurčito, s odvolaním sa na neznalosť zámerov a možných funkcií. Pozitívne hodnotenie možností horizontálnej redistribúcie devízových pro-

striedkov, najmä z hľadiska možných zdrojov pre reštrukturalizáciu výroby a vývozu na úrovni podniku, sa neuvádzalo ani v jednej odpovedi.

Stav v oblasti dodávateľsko-odberateľských vzťahov (s cieľom zistiť, v akej miere hmotné problémy ovplyvňujú činnosť nového hospodárskeho mechanizmu)

Hodnotenie stavu v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch možno — na základe vyjadrení vedúcich pracovníkov podnikov zahrnutých do prieskumu — zovšeobecniť asi takto: v tejto oblasti prestávajú pôsobiť administratívne nástroje, no nezačali ešte fungovať nástroje a pohnútky ekonomické. Pri podrobnejšom členení možno vymedziť najmä tieto názory vedúcich pracovníkov na situáciu v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch:

— vplyv nového hospodárskeho mechanizmu, postupného zavádzania jeho princípov na túto oblasť zatiaľ nemožno objektívne hodnotiť;

— nie je v silách nového hospodárskeho mechanizmu (ktorého podstatou sú nepriame, ekonomické nástroje) v relatívne krátkom časovom období priniesť v tejto oblasti pozitívne zmeny;

— neuspokojivý a nezlepšujúci sa stav v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch je limitujúcim činiteľom pre pôsobenie princípov nového hospodárskeho mechanizmu, pričom nemožno vylúčiť ani to, že dodávateľsko-odberateľské vzťahy ohrozia fungovanie nového hospodárskeho mechanizmu;

— princípy nového hospodárskeho mechanizmu budú, najmä v počiatočnom období ich pôsobenia, vplývať na dodávateľsko-odberateľské vzťahy negatívne, budú viesť k zhoršeniu situácie v tejto oblasti.

Súhrnne možno povedať, že stav v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch sa všeobecne považuje za veľmi neuspokojivý, až kritický.

Vedúci pracovníci podnikov vo svojich názoroch a postojoch vyjadrovali obavy, že princípy nového hospodárskeho mechanizmu, predovšetkým povinnosť samofinancovať sa a z nej vyplývajúci záujem o zisk, v podmienkach nerovnovážnej, deficitnej ekonomiky povedú zákonite k orientácii na najrentabilnejší sortiment. Táto orientácia v sebe obsahuje nebezpečenstvo, že dodávateľsko-odberateľské vzťahy sa ďalej zhoršia. Preto vo viacerých prípadoch vedúci podnikov odporúčali neopúšťať zatiaľ bilančný systém, resp. nahradiť ho systémom štátnych objednávok. Bez intervencií centra do systému materiáloteknického zásobovania treba — podľa názorov vedúcich pracovníkov podnikov — v rade podnikov rátať so zhoršením jestvujúcich reprodukčných podmienok.

Medzi príčinami neuspokojivej situácie v tejto oblasti sa najčastejšie uvádzala pretrvávajúca monopolizácia ekonomiky, monopolné postavenie prevažnej väčšiny dodávateľov. Vyslovovali sa obavy, že oslabenie priamych nástrojov riadenia negatívne črty monopolného postavenia radu dodávateľov ďalej zvýrazní.

Vo všeobecnosti sa konštatovalo, že jestvujúci stav v tejto oblasti bude pôsobiť ako bariéra pre presadzovanie princípov nového hospodárskeho mechanizmu. V jednotlivých podnikoch sa pritom poukazovalo na konkrétne negatívne javy v odberateľsko-dodávateľských vzťahoch, ktoré sa zrejme budú presadzovať ako dlhodobejšie pôsobiaca tendencia. V tejto súvislosti respondenti poukazovali na to, že do tejto oblasti sa negatívne premietajú vplyvy z vonkajších ekonomických vzťahov. V rade prípadov sa za neuspokojivú označuje dodávateľská disciplína partnerov zo socialistických štátov. Viacerí domáci dodávatelia v čoraz väčšej miere — ak majú takúto možnosť — preferujú vývoz pred tuzemskými odberateľmi. Takisto nie sú vzácné prípady, keď dodávatelia žiadajú

jú od svojich odberateľov devízovú spoluúčasť na nákup komponentov zo zahraničia (pri tých komponentoch, ktoré sú potrebné pre dodávku pre domáceho odberateľa). Problémy s dodávateľmi umocňuje všeobecný nedostatok prostriedkov na dovoz.

Nedostatky v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch v rade podnikov označujú za faktor, ktorý bezprostredne a výrazne ovplyvňuje efektívnosť výroby. Ku konkrétnym formám takýchto dopadov patrí nedostatočná vyťaženosť kapacít, používanie náhradných, drahších komponentov, poruchy v rytmickosti výroby, vysoké stavy zásob s cieľom vytvárať vysoké poisťné rezervy atď.

V niektorých podnikoch bolo možné stretnúť sa so snahou prekonávať problémy, ktoré sú spôsobované situáciou v dodávateľských vzťahoch, vlastnými silami, najmä vlastnou výrobou chýbajúcich komponentov, a to bez ohľadu na efektívnosť takejto výroby. Zatiaľ nie je možné jednoznačne povedať, či ide o užitočnú a perspektívnu diverzifikáciu vyrábaného sortimentu, alebo len o málo efektívnu náhradu chýbajúcich komponentov.

V tých podnikoch, v ktorých v oblasti dodávateľsko-odberateľských vzťahov vidia kľúčový problém svojej efektívnosti, pokladajú za nevyhnutné prijať na úrovni centra rozhodnutie, podľa ktorého by dodávatelia mali byť povinní uzatvárať zmluvy o dodávkach minimálne na úrovni minulých rokov.